

Sólyom Réka

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

UTAZÁS forrástartományú metaforák a minőségmenedzsment szakszövegeiben¹

<https://doi.org/10.48040/PL.2024.1.6>

A tanulmány a minőségmenedzsment szaknyelvében található UTAZÁS forrástartományú fogalmi metaforák megvalósulási formáit elemzi kognitív nyelvészeti keretben. UTAZÁS forrástartományú metaforák gyakran jönnek létre a költői nyelvben és a hétköznapi nyelvhasználatban, és a szerző korábbi kutatásai alapján elmondható, hogy a szaknyelvi nyelvhasználatban is sokszor megjelennek. Az elemzések korpuszát egy minőségügyi alapfogalmakat tárgyaló szótár, minőségügyi szabványok fogalmai, az Európai Parlament és a Tanács néhány irányelvének és rendeletének szövegeiben található alapfogalmak, a termékek forgalomba helyezéséről szóló európai uniós határozat (Az Európai Parlament és a Tanács 768/2008/EK határozata), valamint a termékek piacfelügyeletéről szóló törvény (2012. évi LXXXVIII. törvény) adják. A tanulmány bemutatja egy-egy termék „életének” az UTAZÁS forrástartomány segítségével metaforikusan megjelenített állomásait a szakszövegekben onnantól kezdve, hogy a termék előállításának alapelveit meghatározzák (pl. útmutató), a termék piacra kerülésén (pl. forgalomba hozatal) át a minőségügyi ellenőrzési lépésekig (pl. nyomon követés) egészen a termék életének a végéig (pl. forgalomból történő kivonás).

Kulcsszavak: terminológia, szaknyelvtanítás, szaknyelvkutatás, szakfordítás, lexikográfia

Bevezetés

A tanulmány a minőségmenedzsment szaknyelvének metaforikáját vizsgálja funkcionális kognitív elemzés keretében. Az elemzés célja az UTAZÁS forrástartományú² fogalmi metaforákhoz tartozó metaforikus kifejezések bemutatása és elemzése néhány, az elemzett szakterület szempontjából tipikus szakszövegben. A tanulmány az előállítási és értékesítési folyamatok egymásutánosságában áttekinti, hogy egy-egy termék vagy szolgáltatás „életét” milyen, az UTAZÁS forrástartományhoz tartozó metaforikus kifejezéseket segítségével írják le a vizsgált szakszövegek a termék vagy szolgáltatás „születésétől” kezdve a „haláláig”.

Elméleti keret, előzetes kutatások

Az elemzések elméleti keretét a George Lakoff és Mark Johnson nevéhez köthető „standard” metaforaelmélet (Lakoff–Johnson, 1980) adja. Támaszkodnak az elemzések továbbá Kövecses Zoltánnak a kognitív metaforáról szóló alapvető megállapításaira (Kövecses, 2005:19-44, 2010:3-31), illetve a *Kognitív nyelvészet* című könyv vonatkozó fejezetére (Kövecses–Benczes, 2010:79-94).

Lakoff és Johnson fontos megállapítása, hogy hétköznapi gondolkodásunk, fogalmi rendszerünk alapvetően metaforikus (Lakoff–Johnson, 1980:6, 56). Elméletükben a hagyományos metaforafelfogásokkal ellentétben a következőket fogalmazták meg: „(1) a

¹ A tanulmány megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara kutatási pályázata támogatta „A magyar nyelv és a szakmai kultúra. Magyar nyelvészeti kutatások a tartalomfejlesztés és a dokumentáció területén” címmel.

² A tanulmányban a kognitív nyelvészeti hagyománynak megfelelően a fogalmi metaforákat kiskapitális szedéssel jelöljük.

metafora elsősorban a fogalmak, és nem a szavak jellemző tulajdonsága; (2) a metafora funkciója az, hogy segítse bizonyos fogalmak megértését, és nem csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon; (3) a metafora gyakran nem hasonlóságon alapszik, (4) a metaforákat a köznap emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (...); (5) a metafora nem egy fölösleges, bár kellemes nyelvi díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke” (Kövecses, 2005:14). Erre utal Kabán Annamária is, amikor hangsúlyozza: a metafora „(...) nemcsak a költői nyelv sajátja, hanem a nyelvhasználat alapeleme, tehát a köznyelvben, a tudományos nyelvben is megtalálható. Nem dísz, hanem szükségképpen része az emberi gondolkodásnak” (Kabán, 2001:126).

A metafora kognitív elméletében történő elemzések során kiemelt szerepet kap egy-egy fogalmi metafora esetében a forrás- és a céltartományok vizsgálata. A forrástartomány fogalomköre az a konkrétabb, a befogadók számára feltehetőleg jól ismert terület, amely által képesek a céltartomány elvontabb tartalmát konceptualizálni; ennek segítségével történik meg a céltartomány fogalmainak megértése (Kövecses, 2005:20). A céltartomány pedig az a tartomány, amelyet a forrástartomány használata révén kívánunk megérteni (Kövecses, 2005:20).

Jelen tanulmány az UTAZÁS forrástartományú metaforikus kifejezések vizsgálatára vállalkozik a minőségmenedzsment magyar nyelvű szakszövegeiben. A jelen elemzéseket megelőzően a szerző végzett már előzetes kutatásokat a témában: ezeknek összefoglalását adja a „*Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*” című könyv (Sólyom, 2020). A kötet elemzései kimutatták: több minőségügyi szakszövegtípus – szótár, szabványok, rendeletek – esetében megtalálhatók a prototipikus forrástartományú metaforák között az UTAZÁS forrástartományhoz tartozók, azonban ezek szisztematikusan, egymásra reflektálva nem szerepelnek ott. A jelen tanulmány célja egyfelől az, hogy ezeket a példákat összegyűjtve, kifejezetten az UTAZÁS forrástartományú fogalmi metafora keretében tárgyalja, másfelől pedig az említett forrásokhoz hozzávesz további szakszövegeket is forrásként, amelyeket a korábbi elemzések nem tekintettek még át.

Metaforák a hétköznapi és a szaknyelvi nyelvhasználatban

A metaforahasználat nemcsak a hétköznapi vagy a szépirodalom nyelvében van aktívan jelen, hanem a szaknyelvek terminusaiban is. A kreativitásnak, a szemléletességnek a szaknyelvi terminusok kialakulásában, kialakításában is fontos szerepe van, és a metaforák, valamint a jelentéskiterjesztés és a figyelemáthelyezés más formáinak (vö. Tolcsvai Nagy, 2013:241) jelenléte a szaknyelvi nyelvhasználat területén is számottevő (Temmerman–Van Campenhoudt, 2014).

Megállapítható továbbá a szaknyelvi metaforákkal kapcsolatban, hogy „(...) általában használatos metaforákról, metaforikus jellegű állandósult szókapcsolatokról van szó, nem pedig egyedi, egyéni alkotásokról, mint a költészetben. A metafora használata konvención alapul, mivel a szaknyelvi metafora általában szaknyelvi fogalmakat takar, tehát érthetősége kevésbé függ a szövegkörnyezettől, a beszédhelyzettől. Ebből az a következtetés vonható le, hogy jelentése állandóbb, időtállóbb, mint irodalmi társaié” (Kegyesné, 2001:135).

A szaknyelvi metaforahasználatlaltal kapcsolatban fontos kérdés, hogy miért használnak fogalmi metaforákat és metaforikus kifejezéseket a nyelvhasználók ahelyett, hogy szó szerinti magyarázatot vagy körülírást adnának a megnevezendő entitásra (Sólyom, 2020:50). A szaknyelvi metaforaalkotás esetében is érvényesül az az elv, hogy egy-egy terminus metaforikus megnevezésének a segítségével jobban használható, képszerűbb, sok esetben rövidebb terminus jön létre, mintha nem metaforikus körülírással élnének a terminusalkotók. Ez fontos lehet a gyártási, előállítási folyamatok során egy-egy szabvány, folyamatleírás, munkafolyamat-ismertetés vagy használati utasítás esetében, ahol a cél az, hogy a befogadó

(például mérnök, ellenőr, technikus) ne értse félre az olvasottakat, és ne tévedjen a munkavégzés során (Sólyom, 2019:207).

Az UTAZÁS mint forrástartomány a metaforaalkotásban

Az UTAZÁS forrástartomány a fogalmi metafora működésén keresztül sokfajta céltartományt képes elérni, vagyis nagy hatókörrel (Kövecses–Benczes, 2010:84) rendelkezik. A hétköznapi nyelvhasználatban is gyakran találkozunk például AZ ÉLET UTAZÁS, A SZERELEM UTAZÁS, A DROGHASZNÁLAT UTAZÁS stb. fogalmi metaforák megvalósulásával. Ezekben az esetekben a céltartományokat az UTAZÁS fogalmán keresztül értelmezzük (Kövecses–Benczes, 2010:80), gyakran megjelennek az ezen a fogalmi metaforán alapuló metaforikus kifejezésekben az *utazók*, az *úti célok*, az úton felmerülő *akadályok*, vagy éppen azok a *döntések*, amelyeket az utazás során meg kell hoznunk.

Jól ismert tény tehát, hogy a köznyelvben gyakran használjuk ezt a fogalmi metaforát: *a zsákcúba jutottunk, útelágazáshoz érkeztünk, merre tovább, elindulunk egy irányba* stb. metaforikus kifejezések mind ezen alapulnak. A szerző előzetes kutatásai alapján pedig az is elmondható, így hipotézisként is megfogalmazható, hogy ezekhez a köznyelvi kifejezésekhez hasonlóan a szaknyelvi nyelvhasználatban, így a jelen tanulmányban elemzett minőségmenedzsment témaköréhez tartozó szakszövegekben is gyakran megjelennek terminusok, amelyek az UTAZÁS forrástartományon alapulnak.

A minőségmenedzsment metaforái, különös tekintettel az UTAZÁS forrástartományra – előzetes kutatások

A tanulmány a minőségmenedzsment (más megnevezéssel *minőségügy*, régebbi terminussal *minőségbiztosítás* vö. Balogh–Földesi, 2019:195–196) magyar szaknyelvében megjelenő metaforák közül mutat be példákat az UTAZÁS forrástartományúakra (l. még Sólyom, 2020, 2022).

Jelen elemzés célja az, hogy a korábbi vizsgálatokra alapozva, de az elemzett szakszövegek körét bővítve további magyar nyelvű minőségügyi szakszövegeket is bevonva bemutassa, hogy az UTAZÁS forrástartományú metaforákhoz kapcsolódó szaknyelvi metaforikus kifejezések milyen módon írják le egy-egy termék vagy szolgáltatás „életét” a létrejöttétől, piaci forgalomba kerülésétől kezdve az esetleges problémakezelésen keresztül egészen a termék forgalmazásának megszűnéséig. Az elemzett példák közlésekor a tanulmány nem törekszik arra, hogy a szövegekben fellelhető összes vonatkozó metaforikus példányt részletesen bemutassa; az elemzés célja az, hogy felvázolja az említett „ívet”, a termék vagy szolgáltatás forgalmazásában eltöltött „életét” az UTAZÁS forrástartományú metaforikus kifejezések tekintetében.

Az elemzés korpusza, a csoportosítás módszere

Az elemzés korpuszául tíz, minőségmenedzsmenthez köthető szakszöveg szolgál. Az egyik egy minőségügyi alapfogalmakat tárgyaló szótár, Balogh Albert és Földesi Tamás munkája, „*A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*” (2003). A szótár magyar és angol nyelven adja meg a minőségügyi fogalmakat, majd magyarul közli a terminusok meghatározását. A jelen elemzés a szótár magyar terminusai közül emeli ki az UTAZÁS forrástartományhoz köthető metaforákat. Sor kerül továbbá két minőségügyi szabvány: az „*MSZ EN ISO 9001:2015 (Minőségirányítási rendszerek. Követelmények)*”, illetve az „*MSZ EN ISO 13485:2016 (Orvostechikai eszközök. Minőségirányítási rendszerek. Szabályozási célú követelmények)*” szabványok vonatkozó terminusainak elemzésére is. A tanulmány összefüggő szövegrészleteket nem elemez a

szabványokból, kizárólag a tárgyalt típusú metaforákat tartalmazó terminusokat emeli be az elemzések körébe. A negyedik elemzett forrás „*A termékek forgalomba helyezéséről szóló, az Európai Parlament és a Tanács 768/2008/EK határozata*”; a tanulmány a határozat fogalommeghatározásait tekinti át, és ezek közül emeli ki a téma szempontjából releváns metaforikus terminusokat. Az ötödik elemzett forrás „*A termékek piacfelügyeletéről szóló törvény (2012. évi LXXXVIII. törvény) értelmező rendelkezései*”, ezen belül ismét az UTAZÁS forrástartományú metaforikus kifejezések kiemelését végzi el az elemzés. Az elemzett források közé tartozik továbbá öt, az Európai Parlament és a Tanács által kiadott irányelv és rendelet – ezeknek a fogalom-meghatározásait vizsgálja a tanulmány. Ebbe a csoportba az alábbi források tartoznak: „*Az Európai Parlament és a Tanács 2017/745 rendelete az orvostechnikai eszközökről*”; „*Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/426 rendelete a gáz halmazállapotú tüzelőanyag égetésével üzemelő berendezésekről és a 2009/142/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről*”; „*Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/424 rendelete a kötélpálya-létesítményekről és a 2000/9/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről*”; „*Az Európai Parlament és a Tanács 2014/53/EU irányelve a rádióberendezések forgalmazására vonatkozó tagállami jogszabályok harmonizációjáról és az 1999/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről*”; „*Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/425 rendelete az egyéni védőeszközökről és a 89/686/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről*”.

Látható, hogy mindegyik forrásszöveg témája kötődik valamilyen módon vagy az előállítási, vagy a forgalmazási, értékesítési folyamatokhoz: meghatározzák a vonatkozó alapfogalmakat, előírják a vonatkozó minőségirányítási elveket, vagy a piaci, forgalmazási jellemzőket szabályozzák; kiválasztásukra és a jelen tanulmányban történő elemzésükre ezért került sor.

Mivel a korpusz szövegei mind kapcsolódnak valamilyen módon az előállításhoz és az értékesítéshez, gyakran fordulnak elő bennük azonos vagy hasonló metaforikus kifejezések a vizsgált fogalmi metaforán belül. Összességében elmondható, hogy az elemzett források közül a szótárban hat, a két szabványban nyolc, a rendeletek fogalom-meghatározásaiban 24, a határozat fogalom-meghatározásaiban 14, a törvény értelmező rendelkezéseiben pedig 11 típus, összesen tehát 57 típusú metaforikus kifejezés fordul elő, amelynek a vizsgált forrástartomány, az UTAZÁS adja alapját. Ezek között a terminusok között előfordulnak szócsaládok is (például *forgalom, forgalmaz, forgalmazás, forgalmazó*).

A korpuszból gyűjtött terminusokat az elemzés céljának értelmében nem érdemes listaszerűen közölni, mivel sok az egyezés a különböző dokumentumokban (pl. a *forgalmazás* vagy a *visszahívás* terminus szinte mindegyik dokumentumban megjelenik). Érdemesebb az egyszerű csoportosítás helyett szemantikai csoportosítást végezni, mintegy végigkísérni a termék vagy szolgáltatás útját onnantól kezdve, hogy „megszületik”, egészen addig, amíg „meghal”. A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a termék vagy szolgáltatás „életét” – amely egy szintén gyakori metafora a gyártással, előállítással és értékesítéssel foglalkozó szakszövegekben – gyakran az UTAZÁS forrástartománnyal írják le a szakszövegek.

Elemzések

Az elemzés a fentiek értelmében a jellemző szemantikai csoportokat adja meg, az elemzett terminusokat pedig szövegkörnyezetben (néhány szavas kontextusban) közli, így mutatva be az elemzett metaforikus kifejezés megjelenését a szakszövegekben. A bemutatást a metaforát tartalmazó terminus megadásával kezdjük, ezt követi a rövid szövegkörnyezet megadása (ez a fogalommagyarázatok esetében egy-egy rövid definíció, más esetekben a terminus szűk kontextusa), majd a forrás pontos megnevezése zárójelben. (Elképzelhető, hogy más metaforák is találhatóak a közölt szövegrészekben, de – a tanulmány fókuszából adódóan – ezeket a jelen dolgozat nem elemzi.)

A termék, szolgáltatás „születése”: az út kezdete

A forgalmazás, egy termék vagy szolgáltatás piacra kerülése, egy másik metaforával élve: születése gyakran konceptualizálódik az UTAZÁS forrástartomány segítségével. Mivel a termék vagy szolgáltatás, amelyet az adott gyártó és forgalmazó nyújt, a folyamat során a legtöbb esetben megszemélyesítődik, gyakran találkozunk a *születés-élet-halál* típusú, emberi élethez hasonló úttal ezeknek az élettelen entitásoknak az esetében is.

Megfigyelhető, hogy az elemzett szakszövegekben gyakran megjelenik a *forgalom* terminus, amely a termék vagy szolgáltatás létrejötte esetében tipikusan a *forgalomba hozatal* szókapcsolatban jelenik meg (rendelet a gáz halmazállapotú tüzelőanyag égetésével üzemelő berendezésekről, 10. o.). Látható, hogy ebben a terminusban megjelenik a *forgalom* szó, amely metaforikusan felidéz egy, az UTAZÁS forrástartományhoz tartozó fontos jelenséget. A közlekedési forgalomhoz hasonlóan ugyanis a termékek, szolgáltatások piacra dobásuk után bekerülnek egy olyan folyamatba, ahol sok másik termékkel és szolgáltatással együtt valamilyen célt szolgálnak valakik számára – hasonlóan a közlekedési eszközökhöz, amelyeknek a segítségével egy kiindulási pontból eljuthatunk az úti célunkhoz.

Szintén ehhez a metaforikus forrástartományhoz köthető a *használatbavétel* definícióban olvasható alábbi szókapcsolat: *rendelkezésére bocsátanak* (rendelet az orvostechikai eszközökről, 17. o.). A *bocsát* szó szemantikája felidézi az *utazás*, az *utazás kezdete* képet, ilyen módon felhasználva forrástartományként az UTAZÁS-t.

A termék, szolgáltatás „élete” I.: pontszerű események a minőségbiztosítás útján

A forgalmazott termék vagy szolgáltatás életével kapcsolatban az alatt az időszak alatt, amíg elérhető a piacon, megkülönböztethető kétfajta metaforikus kifejezés-típus az UTAZÁS forrástartományú metaforán belül: az első típus pontszerű eseményeket ír le, amely a terméknek vagy a szolgáltatásnak a minőségbiztosítási folyamat során elért állomásait, állapotait mutatja be.

Az első, tehát a pontszerű eseményeket leíró kategóriába az elemzett források közül több kifejezés is tartozik. Ilyen az átvizsgálás *bemenetei* (ISO 13485, 21.o.), amely metaforikusan olyan pontokat határoz meg, amelyek a megjelölt folyamat, az átvizsgálás kezdetét jelzik. Az átadó *kockázati pontja* (ÁDP) (Balogh–Földesi, 2003) és az átvevő *kockázati pontja* (ÁVP) (Balogh–Földesi, 2003) terminusok pontszerűen határozzák meg a termék életének útját, azokat az állomásokat, amikor akár az átadó, akár az átvevő részéről kockázat jelentkezik. Az előző szemantikai körhöz tartozik az *ellenőrzési pont* (Balogh–Földesi, 2003), amely a minőségügy fontos állomása, hiszen itt zajlik a termék vagy szolgáltatás minőségügyi ellenőrzése. Amennyiben hibát találnak a folyamat során, azt *ellenőrzőponti hiba* (Balogh–Földesi, 2003) terminussal jelzik. Az egyik minőségügyi szabvány szövegében szerepel az angol *output* szó tükörfordításaként a *kimenet*: „(...) a kimenetek, amelyek nem felelnek meg a követelményeknek (...)” (ISO 9001, 42.o.). Ez a terminus ismét felidézi a mozgást, a „folyamatban lévő” termék haladását a forgalmazás útján.

A kiemelt terminusokról összefoglalóan elmondható, hogy egy folyamat pontjait írják le: a kezdettől (bemenet) a különféle állomásokon (ellenőrzésen, kockázati pontokon, esetleges hibákon át) egészen a végső fázisig (kimenet) jellemzik a folyamatot.

A termék, szolgáltatás „élete” II.: folyamatjellegű események a minőségbiztosítás útján

A másik típusú folyamatleírás a termék vagy szolgáltatás „életében” a folyamatjellegű események megjelenése a gyűjtött terminusokban. Ezekben az esetekben hosszabb-rövidebb eseményt, folyamatot foglalnak magukban a metaforikus kifejezések.

Az első példa erre a típusú metaforikus kifejezésre a korpuszban az *utazó etalon* (Balogh–Földesi, 2003). Maga az *utazó* jelző közvetlenül utal a folyamatra mint utazásra, a kifejezés metaforizálódására.

„*A szervezetnek figyelemmel kell kísérnie a vevők észleléseit*” (ISO 9001, 43.o.) tagmondatban a *figyelemmel kísérés* folyamatában tűnik fel a *kísérés* főnév, amely utal egyrészt arra, hogy az úton valamit (jelen esetben a vevői észleléseket) kell monitorozni, másfelől arra is, hogy van(nak), aki(k) ezt a folyamatot elvégzik a szervezetnél: ebből a két szerepből tevődik össze a ’kísért entitás és kísérő’ jelentés, amely metaforikusan felidézi az UTAZÁS forrástartományt.

A termék nyomon követhetősége (ISO 13485, 30.o.) kifejezés a *nyom* főnév és a *követ* ige származékának segítségével utal az elemzett forrástartományra, hiszen mindkét szó szemantikája, valamint a belőlük létrejövő *nyomon követ* kifejezés is felidéz az úton levéshez kapcsolódó asszociációkat.

A vevőközpontúság előmozdítása (ISO 9001, 25.o.) kifejezésben az *előmozdítás* utal a mozgásra, helyváltoztatásra. Mivel tudjuk, hogy termék forgalmazásáról van szó, egyértelmű, hogy elmozdulás kívánatos a vevőközpontúság növelése érdekében; a metaforikus kifejezés ezt egy skálán, a valahonnan valahová haladás képével dolgozza ki.

A betegség (...) megelőzése (rendelet az orvostechikai eszközökről, 15.o.) kifejezésben megjelenő *megelőzés* főnév gyorsan és képszerűen idézi fel a közlekedést mint forrástartományt, így éri el a begyakorlottnak, jól ismertnek tekinthető ’előtte jár, kiküszöböl’ jelentést.

A szándékolt hatását (...) nem is az anyagcsere útján éri el (rendelet az orvostechikai eszközökről, 15.o.) kifejezésben az *elér valamit valamilyen úton* utal egyértelműen arra, hogy a folyamat során valahonnan elindul egy változás, amely valahová tart, és ideális esetben el is jut oda. Az UTAZÁS forrástartomány ebben az esetben tehát egy folyamathoz biztosít bementet.

A visszahívás (rendelet az orvostechikai eszközökről, 19.o.) terminus egy mozgásban lévő entitás képét idézi fel, amelynek az „utazását” valamilyen minőségügyi probléma miatt meg kell szakítani; ilyen módon ismét a vizsgált forrástartományból merít ennek a szónak a szemantikája.

Az eljárás (768/2008/EK határozat, 8.o.) mint minőségügyi terminus szintén a ’valahonnan valahová jutás’ jelentést tartalmazza, eredetileg tehát egy mozgást leíró igéből (*eljár*) alakult ki a folyamatot bemutató, metaforikusan ábrázoló, a vizsgált forrástartományhoz tartozó szó.

A használati és kezelési útmutató (2012. évi LXXXVIII. törvény, 2.o.) kifejezésben szereplő *útmutató* főnév az ’úton levés, útbaigazítás’ elaborálódik: az említett szakszöveg olyan információkat tartalmaz a felhasználók számára, amelyek segítségével a termék használatának folyamata során (metaforikusan az *úton*) tájékozódhatnak, eligazodhatnak.

A termék, szolgáltatás előállításának vagy „életének” vége: az út vége

A vizsgált minőségügyi szakszövegekben megtalálhatóak a termékek vagy szolgáltatások előállítási vagy forgalmazási folyamatának végéhez kapcsolódó terminusok is. Ezek jellemzően pontszerűek: a termék vagy szolgáltatás „élete” során egy-egy konkrét eseményhez (például ellenőrzéshez vagy a termék megszüntetéséhez) kapcsolódnak.

A végellenőrzés etalon (Balogh–Földesi, 2003) kifejezés a *vég* előtaggal utal egy fizikai térben megjelenő helyre, amelyet elért a termék vagy a szolgáltatás. Olyan módon jeleníti ezt meg, mintha egy út során ért volna el a szóban forgó entitás ehhez a ponthoz.

A végfelhasználó (rendelet a rádióberendezések forgalmazásáról, 10.o.) terminus az előző kifejezéshez hasonlóan szintén az út végét, még pontosabban az út végén álló felhasználót

jeleníti meg metaforikusan: ő az a személy vagy szervezet, aki felhasználóként a célt, még pontosabban a végcélt jelenti a forgalmazott termék vagy szolgáltatás számára.

A *forgalomból történő kivonás* (rendelet az orvostechnikai eszközökről, 20.o.) terminus egyrészt a fentebb már elemzett *forgalom* képéhez kapcsolódik, másrészt tovább is lép, hiszen megjelenik benne a *kivonás* is, amely egy tárgynak a mozgását (például húzását) idézi fel szó szerinti jelentésével. Ez a kifejezés a termék vagy szolgáltatás „életének”, a tanulmányban vizsgált metaforával élve: útjának a végét is jelöli egyben.

Konklúzió

A tanulmány az UTAZÁS forrástartományú metaforákhoz kapcsolódó magyar nyelvű metaforikus kifejezéseket, terminusokat mutatott be egy speciális terület: a minőségmenedzsment (minőségbiztosítás) szaknyelvében.

Az elemzések a kognitív metaforaelmélet keretében történtek: az elemzett szakterülethez kapcsolódó változatos szakszövegekben, a szövegek fogalom-meghatározásaiban, illetve értelmező rendelkezéseiben megjelenő terminusok esetében kimutathatóvá vált, hogy a tervezés – gyártás – forgalmazás – forgalomból történő kivonás során zajló ellenőrzési és minőségügyi folyamatok esetében sok példa található a magyar nyelvű szakszövegekben az UTAZÁS forrástartományt felmutató fogalmi metaforához kapcsolódó metaforikus kifejezésekre. A tanulmány hipotézise tehát beigazolódott: számos olyan metaforikus kifejezés található az elemzett szövegekben, amely az UTAZÁS forrástartományból merít. Elmondható továbbá, hogy ezek a terminusok kijelölik, képszerűvé teszik egy-egy termék vagy szolgáltatás gyártásának és forgalmazásának útját a létrehozásától kezdve bemutatva az életét az esetleges problémamegoldásokkal, intézkedésekkel együtt egészen a termék visszavonásáig vagy a szolgáltatás megszűnéséig.

Hivatkozások

- Balogh, A. – Földesi, T. (2003): *A minőségügy nemzetközi értelmező szótára*. EOQ Magyar Nemzeti Bizottság: Budapest.
- Balogh, A. – Földesi, T. (2019): A minőségügy magyar terminusainak értelmezése. In: Fóris, Á. – Bölcskei, A. (eds.) (2019): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó: Budapest.
- Kabán, A. (2001): Metaforák a tudományos nyelvben. In: Kemény, G. (ed.) (2001): *A metafora grammatikája és stilisztikája*. Tinta Könyvkiadó: Budapest.
- Kegyesné Szekeres, E. (2001): Metaforahasználat a szaknyelvekben. In: Kemény, G. (ed.) (2001): *A metafora grammatikája és stilisztikája*. Tinta Könyvkiadó: Budapest.
- Kövecses, Z. (2005): *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó: Budapest
- Kövecses, Z. (2010): *Metaphor. A Practical Introduction* (Second Edition). Oxford University Press: New York
- Kövecses, Z. – Benczes, R. (2010): *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- Lakoff, G. – Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press: Chicago, London.
- Sólyom, R. (2019): Fogalmi metaforák és metonimiák egy minőségirányítási rendszerekkel foglalkozó szakszövegben. In: Fóris, Á. – Bölcskei, A. (eds.): *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó: Budapest.
- Sólyom, R. (2020): *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó: Budapest.
- Sólyom, R. (2022): Metaforák a minőségügy magyar–angol terminusaiban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*. 15/3. 137–147
- Temmerman, R. – Van Campenhoudt, M. (2014): Introduction. In: Temmerman, R. – Van Campenhoudt, M. (eds.) (2014): *Dynamics and Terminology. An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*. John Benjamins: Amsterdam, Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/tlrp.16>
- Tolcsvai Nagy, G. (2013): *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó: Budapest.

Források

- A termékek piacfelügyeletéről szóló törvény (2012. évi LXXXVIII. törvény) értelmező rendelkezései. <https://njt.hu/jogszabaly/2012-88-00-00> (Letöltve: 2022. augusztus 3.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2017/745 rendelete az orvostechikai eszközökről. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/%2083bdc18f-315d-11e7-9412-01aa75ed71a1/language-hu/format-PDF> (Letöltve: 2019. december 14.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 768/2008/EK határozata (2008. július 9.) a termékek forgalomba hozatalának közös keretrendszeréről, valamint a 93/465/EGK tanácsi határozat hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32008D0768> (Letöltve: 2022. augusztus 3.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 2014/53/EU irányelve (2014. április 16.) a rádióberendezések forgalmazására vonatkozó tagállami jogszabályok harmonizációjáról és az 1999/5/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0053&from=EN> (Letöltve: 2020. február 24.)
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/426 rendelete (2016. március 9.) a gáz halmazállapotú tüzelőanyag égetésével üzemelő berendezésekről és a 2009/142/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/%20PDF/?uri=CELEX:32016R0426&from=EN> (Letöltve: 2020. február 24.)
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/425 rendelete (2016. március 9.) az egyéni védőeszközökről és a 89/686/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0425&from=EN> (Letöltve: 2020. február 24.)
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/424 rendelete (2016. március 9.) a kötélpálya-létesítményekről és a 2000/9/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0424&from=HU> (Letöltve: 2023. január 28.)
- MSZ EN ISO 9001:2015 (Minőségirányítási rendszerek. Követelmények) szabvány
- MSZ EN ISO 13485:2016 (Orvostechikai eszközök. Minőségirányítási rendszerek. Szabályozási célú követelmények) szabvány